

КОНЦЕПТИ «LE BONHEUR» І «LE MALHEUR» У ФРАНЦУЗЬКИХ ПАРЕМІЯХ ПРИСЛІВНОГО ТИПУ

Щастя і нещастя – дві об'єктивні сторони людського буття, що становлять діалектичну єдність і водночас перебувають постійно у стані боротьби, як і всі інші протилежності. Вони репрезентують комплекс відповідних відчуттів, почуттів, станів, становищ тощо (щастя – горе, добро – зло, блаженство – відчай, задоволення – невдоволення, успіх – невдача тощо) однієї людини або цілої групи людей (від окремого подружжя до людства взагалі), характеризуючись при цьому відносністю, стабільністю або нестабільністю, тривалістю чи швидкоплинністю, суб'єктивністю індивідуального чи колективного сприйняття, мірою, для якої немає точно визначеної величини («велике щастя / нещастя», «мало щастя», «забагато горя» тощо), безмежністю, багатогранністю і т.д. Цей комплекс елементів добра і зла, які роблять людину щасливою або нещасною, є постійним супутником кожної людини впродовж усього її життя. Саме тому змальовування картин людського щастя або нещастя посідає важливе місце в кожній мові.

У цій статті ми поставили за мету дослідити лексико-семантичні засоби вираження згаданих концептів у французькій мові, зокрема на рівні паремій прислівного типу [див. наші попередні публікації 6-9].

Основними лексичними одиницями, які позначають ці концепти у французькій мові, є відповідно «*bonheur*» і «*malheur*», а також прикметники-іменники «*heureux*» і «*malheureux*».

Слово *bonheur* з початку ХІІ століття у французькій мові позначає поняття «*щасливий випадок, щаслива подія, неочікуване, несподіване щастя, везіння*», виступаючи синонімом до *fortune, heur: un bonheur imprévu, inespéré*. Крім того, воно водночас виражає поняття «(боже) благословення, милість», будучи синонімом до *bénédiction, faveur: le ciel (le Dieu) nous a accordé ce bonheur*.

Складне слово *coup de bonheur* реалізує значення «*везіння, щасливий випадок*» і є синонімом до *chance, aubaine, bonne occasion: quel bonheur!, c'était un coup de bonheur*. Вираз *avoir du bonheur* означає «*досягати успіху, мати успіх у чомусь, мати везіння*» і цього разу виступає синонімом до *réussite, succès: avoir du bonheur dans ses entreprises*.

Французький дієслівний вираз *jouer de bonheur* означає «несподівано досягти успіху, несподівано пощастити; досягти успіху у безнадійній справі», а не «грати зі щастям», як це може здатися на перший погляд. Хоча такий варіант інтерпретації значення також не слід виключати, якщо вважати, що, граючись зі своєю долею, ти будеш переконаний, що неодмінно досягнеш успіху.

Широкого вжитку набули у французькій мові вирази *porter bonheur* і *porter chance*, які означають «приносити щастя, удачу» і від яких утворилися складні слова *porte-bonheur* і *porte-chance*, що виступають синонімами до *fétiche, mascotte*.

Просторічні вирази *au petit bonheur, au petit bonheur la chance* зовсім не свідчать про маленьке щастя чи мізерний шанс, а означають «навмання, наздогад». Прислівникові вирази *par bonheur, par chance* є синонімами до прислівника *heureusement*.

Цікаво також зазначити, що французький вираз *avec bonheur*, що має переважно книжне вживання, означає «з гарним результатом, з успіхом, успішно, вдало», а не «зі щастям», як це «підказує» дослівний його переклад: *faire qch avec bonheur* (успішно, вдало, вміло, вправно виконати що-небудь). У сучасній французькій мові він є синонімом до *en chance, en veine*.

Починаючи з XV століття, слово *bonheur* набуває саме тієї семантики, яка позначає в найзагальнішому вигляді відповідний концепт: «стан свідомості цілком вдоволеної людини; відчуття блаженства, ейфорії, екстазу, радості, вдоволення, втіхи, спокою, добробуту, благополуччя тощо у їх сукупності чи кожного окремо». На цей раз це слово виступає синонімом до цілої низки споріднених з концептом «щастя» лексичних одиниць: *béatitude, bien-être, félicité, plaisir, prospérité; ataraxie, bien, consolation, contentement, délices, enchantement, euphorie, extase, joie, ravissement, satisfaction*. Проте, як зазначає французький лексикограф П'єр-Бенжамен Лафе у своєму словнику синонімів, слово *bonheur* відрізняється від решти синонімів частотою вживання та спроможністю самому брати участь у визначенні останніх. Наприклад, слово *plaisir* позначає лише миттєвість щастя, його елемент, *bien-être* – щастя фізичне, своєрідний вид щастя, яке можна скуштувати. Слово *béatitude* означає щастя в потойбічному житті для тих, хто був праведним у цьому житті, *prospérité* – щастя об'єктивне або зовнішнє, а *félicité* – суб'єктивне відчуття щастя, своєрідне вдоволення душі [цит. за: 2, «bonheur» (9)].

На рівні лексичної комбінаторики слово *bonheur* утворює ряд словосполучень: *bonheur parfait, bonheur durable, bonheur certain; bonheur sans mélange, bonheur sans nuage; bonheur suprême, bonheur ineffable, bonheur céleste, souverain bonheur, bonheur extrême, bonheur intense; bonheur à pleins bords; bonheur paisible, bonheur instable,*

bonheur menacé, bonheur précaire, bonheur imparfait; bonheur mêlé de peine; pauvre bonheur; aptitude au bonheur; appétit, désir, recherche du bonheur; tendre vers le bonheur, aspirer au bonheur; goûter le bonheur; jouir du bonheur; rien ne trouble son bonheur, rien ne gâche son bonheur, rien n'assombrit son bonheur; envier le bonheur d'autrui; contribuer au bonheur; souhaiter à qqn du bonheur, souhaiter beaucoup de bonheur à qqn; souhaits de bonheur; faire le bonheur de qqn; des regards brillants, étincelants de bonheur; visage illuminé, transfiguré par le bonheur; bonheur des hommes, des peuples, du peuple; régner pour le bonheur de ses sujets; bonheur éternel, céleste тощо.

У цьому контексті варто згадати ще складне слово **bonheur-du-jour**, яке має досить віддалений стосунок до концепту щастя і позначає предмет меблів – письмовий столик із численними шухлядками для кореспонденції, який був особливо модним у ХVІІІ столітті [2, «bonheur»; 3, 274].

Прикметник та іменник **heureux** також безпосередньо пов'язані з мовним вираженням концепту «щастя». Як прикметник це слово вживається з кінця ХІІ століття у значенні «який має щастя, щасливу долю, вдачу тощо; який позначений щастям».

Починаючи з другої половини ХV століття, згаданий прикметник у поєднанні з іменниками, що позначають осіб, набуває значення «який вміє скористатися щасливим моментом; якому сприяє, посміхається доля; щедро одарований природою». У такому випадку він виступає синонімом до **chanceux, favorisé, fortuné**: *être heureux au jeu, en affaires, dans une activité; moins heureux, plus heureux; être heureux en tout; être assez heureux pour faire qqch; heureuse mère, heureux père; heureux mortel; être plus heureux que sage*. У цих значеннях слово **heureux** ще утворює низку таких виразів: *heureux à + N (chanceux dans une activité); être heureux, bien heureux de faire qqch (avoir de la chance, beaucoup de chance de...); être trop heureux de... (avoir vraiment une chance extraordinaire, trop de chance de...); heureux que + subjonctif (c'est une chance pour qqn que...); s'estimer heureux de faire qqch, s'estimer heureux que + subjonctif (estimer qu'on a bien de la chance de..., que...)*.

З кінця ХVІ століття, використовуючись для характеристики стану речей та розвитку подій, прикметник **heureux** починає вживатися у значенні «який є сприятливим, доречним, вдалим, гарним тощо», виступаючи синонімом до **avantageux, bon, beau, favorable**: *heureux hasard, heureuse fortune; un coup heureux; chance, occasion heureuse; accidents, aventure, succès, événements heureux; heureuse fin; heureux succès; heureuse issue; heureuse rencontre; d'heureux résultats, etc.*

Згодом цей прикметник набув ще значення «який супроводжується успіхом, вінчається успіхом, удачею»: *choix, conseil heureux; recherches heureuses; expédition particulièrement heureuse, etc.* Наприкінці того ж ХVІ століття почав уживатися вираз ***avoir la main heureuse*** спочатку щодо гравців-щасливців, які часто вигравали. Трохи пізніше він став використовуватися й у значенні «досягати успіху в запланованих заходах; робити вдалий вибір, приймати вдалий рішення».

Наприкінці ХVІІ століття прикметник ***heureux*** набуває значення «який є знаменням успіху, щастя; який обіцяє успіх»: *heureux présage, d'heureux augure; sous d'heureux auspices; être né sous une heureuse étoile, etc.* Крім цього, у сучасній французькій мові згаданий прикметник має значення «який добре проходить, благополучно розвивається, не має тяжких наслідків, не зважаючи на небезпеку чи ризик»: *un heureux accouchement; une chute heureuse; heureuse faute, etc.*

Уживаючись у якості епітета, що стоїть, як правило, перед іменником, цей прикметник має значення «який має дар, хист, талант; який має гарну вдачу; який є єдиним і неповторним у своєму роді»: *avoir un heureux caractère; heureuse nature, heureux naturel; un heureux génie; une mémoire heureuse; dons heureux; heureuse constitution, etc.*

Позначаючи місце розташування тих чи інших об'єктів, ***heureux*** реалізує значення «приємний, вдалий, вигідний»: *situation exceptionnellement heureuse d'une ville, d'un port, d'un pays, etc.; heureuse proportion entre l'étendue des plaines et celle des montagnes; un heureux climat, etc.*

В естетичному контексті цей прикметник набуває, починаючи з ХVІІ століття, значення «який стосується оригінальності, правдивості, майстерності, вишуканості, гармонійності витворів, на які надихнув буцімто щасливий випадок». Тоді він виступає синонімом до прикметників ***juste, original, réussi, bien trouvé***: *expression, repartie, formule heureuse; une heureuse manière de dire qqch; un heureux choix de mots; trouvaille, inspiration particulièrement heureuse; heureuse alliance de mots; mots, vers, rythmes, tours heureux; heureux accord, heureux équilibre, etc.*

Починаючи з ХІІІ століття, прикметник ***heureux***, уживаючись з іменниками, що позначають осіб, реалізує своє основне концептуальне значення «який втішається щастям, прагне щастя, користується можливістю бути щасливим»: *toute personne veut être heureuse; tout ce qu'il faut pour être heureux, pour vivre heureux; avoir tout pour être heureux; se croire, se sentir heureux; couple, amants heureux; être heureux en ménage; être heureux avec une femme; les êtres,*

les choses qui rendent qqn heureux; art de rendre qqn heureux; être parfaitement heureux, heureux comme un roi, etc.

З XVII століття використовується вираз **heureux de qqch**, який виступає синонімом до **aise, content, satisfait; réjouir (se), charmé, enchanté, ravi**: *être très heureux de beau succès de qqn; tout heureux et tout aise de faire qqch; très heureux de faire qqch; heureux que + subjonctif, etc.*

Крім цього, згаданий вище прикметник реалізує значення «який виражає щастя, радість». Цього разу він вступає у синонімічні зв'язки з **radieux, triomphant**: *un air, un visage heureux; une heureuse animation règne dans notre ville; une heureuse atmosphère, etc.*

Поєднуючись з іменниками, що позначають абстрактні поняття, цей прикметник означає «який має відбиток щастя; там, де править щастя»: *état heureux, situation, condition heureuse; vie heureuse; heureux âge de l'enfance; une heureuse vieillesse, époque heureuse; temps, moments heureux; heureux mariage; heureuse année; jours heureux; tranquillité, équilibre, calme heureux; émotions heureuses; souvenir heureux; faire une heureuse fin, etc.*

З другої половини XVII століття слово **heureux** починає вживатися в ролі іменника, означаючи «який є щасливим; щасливчик, щасливиця»: *les misérables et les heureux; les heureux de ce monde, les heureux du siècle, les heureux de la terre (tous ceux qui sont pourvus de biens; riches); les heureux du jour (les hommes en faveur, en place); faire des heureux (faire le bonheur de quelques personnes), etc* [2, «heureux»; 3, 1234-1235].

Головною лексичною одиницею, що виражає концепт «нещастя», є, безумовно, слово **malheur**, яке позначає, перш за все, поняття «подія, яка тяжко, боляче, жорстоко, безжалісно тощо вражає або здатна вразити когось», виступаючи синонімом до **mauvaise fortune; accident; affliction; calamité, catastrophe, coup, désastre, deuil, disgrâce, échec, épreuve, fatalité, fléau, inconvénient, infortune, mal, malchance, misère, perte, revers, ruine, traverse**: *grand, affreux, horrible, terrible, irrémédiable, irréparable malheur; un malheur sans égal, sans exemple; abîme, gouffre, avalanche, engrenage de malheurs; malheurs qui arrivent coup sur coup; malheurs qui assaillent, atteignent, frappent qqn, fondent sur qqn; s'écrouler à l'annonce d'un malheur; s'exposer à de grands malheurs; conjurer, éviter, prévenir, réparer un malheur; prévoir, redouter un malheur; accepter, supporter un malheur; tirer une leçon de chaque malheur; malheurs de la vie, de l'existence; vie accablée de malheurs, etc.*

Вираз **avoir des malheurs**, засвідчений у французькій мові з XIX століття, означає «мати неприємності, бути нещасним», особливо тоді, коли про це говориться з іронією або жартома.

Значення «нещасні випадки, неприємності та біди, що трапляються з людиною або сприймаються нею як такі» виражається словосполученням *le malheur (les malheurs) de qqn* або поєднанням цього іменника з присвійним прикметником: *ton malheur, ton malheur, ses malheurs, etc.*

Виступаючи синонімом до *douleur, peine, malheur* утворює такі словосполучення: *sentir, s'exagérer son malheur; pleurer, gémir sur son malheur, lamenter son malheur; malheur cruel, inconsolable.*

Реалізуючи значення «більш-менш прикрі чи неприємні події», згаданий іменник виступає синонімом до *désagrément* та *ennui*: *c'est un petit malheur; le grand malheur! (ironiquement); le malheur de vous déplaire, de perdre votre estime, votre confiance, etc.* Крім цього, цей іменник може також бути синонімом до *inconvenient*: *le malheur, c'est qu'elle n'aime pas travailler la nuit.*

Розмовний вираз *faire un malheur*, що вживається з ХІХ століття, означає «здійснити вчинок, який може мати серйозні наслідки» (пор.: «наламати дров»): *Arrêtez-le, sinon il fera un malheur!* Цікаво зазначити, що цей же вираз на арго театралів означає протилежне – «принести величезний, шалений успіх, викликати тріумф»: *Partout où il passait, il faisait un malheur: les spectateurs l'adoraient.; Cette jeune fille aurait fait un malheur ici... Hélas, il y avait dans ce pays des filles plus belles.*

Основне концептуальне значення *malheur* «важке, критичне становище; стан смутку, болю, відчаю, горя тощо, у яких людина часто вбачає витівки лихої та жорстокої долі», яке реалізується з початку ХVІ століття, перекликається зі значеннями його синонімів *adversité, affliction, chagrin, détresse, infortune, misère, peine*: *malheur de l'homme; alternatives de joie et de malheur; jours, période, atmosphère de malheur; cause, source, germe de malheur; faire le malheur de ce qu'on aime; tout le malheur des hommes vient de...; être destiné au malheur; avoir du malheur, bien du malheur; connaître le malheur; succomber sous le poids du malheur; accepter, supporter le malheur; accoutumance au malheur; habitude du malheur; attrait romantique pour le malheur; éluder, fuir le malheur; baptême du malheur; creuset du malheur; égaux par le malheur; grand par le malheur; excès, luxe de malheur; comble du malheur; être au bord du malheur, dans le malheur; tomber dans le malheur; courage dans le malheur; soutenir qqn dans le malheur; s'appuyer sur qqn dans son malheur; précipiter qqn dans le malheur, etc.*

У значенні «невдача, невезіння; лиха доля» *malheur* виступає синонімом до *malchance, malédiction; cruauté (du sort)*: *le malheur nous poursuit, nous accable; le malheur nous frappe; le malheur nous fait très mal, etc.* У цьому ж значенні згаданий іменник може бути також синонімом до *destin, fortune, sort*: *le malheur veut que..., a voulu que...;*

le malheur est sur nous, est sur la famille, sur la maison; victimes du malheur, etc. До того ж у згаданих значеннях цей іменник може утворювати ще й такі вирази: *avoir le malheur d'être ... (infirme, orphelin, trop petit, laid, etc.); malheur d'avoir trop d'esprit; jouer de malheur (jouer de malchance); un malheur continuel au jeu; par surcroît, pour comble de malheur; porter maleur, etc.*

De malheur, що виступає в ролі прикметника, означає не лише «нещасний; який приносить, віщує нещастя, біду», але й «пагубний, зловісний, лиховісний», будучи синонімом до **funeste**: *oiseau de malheur*, а в розмовній мові цей же прикметник може ще мати значення «проклятий, клятий», синонімом до якого є **maudit**: *encore cette pluie de malheur!*

Емоційний вираз **malheur à ... !** є синонімом до **malédiction**, з допомогою якого розлючені або ображені мовці посиляють прокляття своїм кривдникам чи ворогам: *malheur aux vaincus!*

Malheur! виступає вигуком, що виражає болісне, неприємне здивування, безнадію, розчарування, досаду тощо. Цікаво зазначити, що в південних діалектах французької мови цей вигук уживається також і для позначення приємного здивування, захвату, заздощів: *Oh, malheur! qu'elle est belle!* [2, «malheur»; 3, 1517].

Прикметник й іменник **malheureux** також відіграє важливу роль у мовному вираженні концепту «нещастя». У ролі прикметника це слово вживається з ХІ століття, отримавши значення «який переживає нещастя, лихо, біду; пригнічений нещастям, лихом, бідою тощо» і виступаючи синонімом до **déplorable, éprouvé, frappé, infortuné, misérable, piteux, pitoyable**: *être malheureux, bien, très, trop malheureux; le plus malheureux des hommes; se croire, se sentir malheureux, plus malheureux qu'on n'est; être malheureux toute sa vie, éternellement; rendre quelqu'un malheureux, se rendre malheureux; être malheureux par sa faute, par la faute d'un autre; se trouver malheureux de quelque chose; malheureuse victime; de malheureux vieillards; âme malheureuse; nature malheureuse, etc.* У тих же значеннях він використовується, поєднуючись зі словами, що позначають групи людей: *famille malheureuse; peuple malheureux, nation malheureuse et persécutée; l'humanité malheureuse, etc.* Згодом його вживання поширюється і на місця проживання, діяльності людей та їх оточення: *malheureuse ville, malheureux pays, malheureux continent, etc.*

Як прикметник **malheureux** уживається також і з семантикою «який виражає, показує, проявляє нещастя, лихо, біду»: *un air, un visage malheureux; marqué par le malheur; où règne le malheur, etc.*, виступаючи синонімом до **triste, piteux**. Будучи синонімом до **pitoyable**, розгляданий прикметник утворює такі словосполучення: *existence, vie malheureuse; état malheureux; condition, situation*

malheureuse, etc. Він може також бути синонімом до **cruel, noir**: *destin malheureux, jours malheureux, période malheureuse, etc.* Вирази *temps malheureux, époque malheureuse, vieillesse malheureuse* тощо є свідченням того, що цей прикметник може ще мати синонімами **calamiteux, difficile, dur, rude**.

Як іменник чи прикметник ***malheureux*** отримав специфічне значення «який є жертвою нещасного випадку, отримав поранення чи загинув унаслідок нещасного випадку»: *les malheureux passagers de Titanic; les malheureuses victimes de l'accident; les malheureux ne survécurent pas à leurs blessures, etc.*

Крім цього, цей прикметник набув значення «який вартий співчуття, якому слід поспівчувати», ставши синонімом до **pauvre**: *les malheureux paysans, les malheureuses femmes, les malheureux soldats, etc.*, а також значення «засмучений, незадоволений через когось або щось; який відчуває дискомфорт»: *elle est très malheureuse, parce qu'elle ne peut pas manger ce gâteau.*

Як іменник ***malheureux*** має значення «людина, яка переживає якийсь нещастя»: *les heureux et les malheureux; le malheureux qui souffre de...; aider, secourir un malheureux; insulter au sort d'un malheureux, etc.* Він може тут виступати синонімом до **indigent, miséreux, pauvre**: *faire l'aumône aux malheureux; un pauvre malheureux, pauvre diable, etc.*

У сучасній французькій мові це слово отримало ще значення «який має відбиток невдачі, нещастя»: *tentative malheureuse, entreprise malheureuse, jours malheureux, semaine malheureuse* тощо, будучи синонімом до **fatal, funeste, néfaste**.

Слід зазначити також, що ***malheureux***, виступаючи в ролі прикметника, може означати «які мають сумні або прикрі наслідки», вступаючи в синонімічні відносини з прикметниками **affligeant, déplorable, désagréable, désastreux, fâcheux, malencontreux, préjudiciable, triste**: *accident malheureux; cette affaire a des suites malheureuses; combinaison malheureuse; par un malheureux hasard; un malheureux effet de l'âge, etc.*

Цей прикметник реалізує також значення «невдалий, невдало підібраний, невдало зроблений, кострубатий тощо»: *avoir un mot malheureux; une phrase malheureuse; jeu de mots malheureux, etc.*

Використовуючись у виразах *il est malheureux que, c'est malheureux, c'est bien malheureux*, згаданий прикметник виступає синонімом до **regrettable**. У розмовному виразі *si c'est pas malheureux, de voir une chose pareille !* він є синонімом до **lamentable**.

Стоячи перед іменником, що позначає предмети або явища дійсності, ***malheureux*** означає «який дає привід скаржитися, жалітися; який вважається прикрим», будучи синонімом **maudit**,

sacré, satané: *mon malheureux nom de famille; ce malheureux livre; cette malheureuse profession, etc.*

З XV століття згаданий прикметник-іменник набуває значення «який має нещастя, невезіння, невдачі; який не досягає успіху», виступаючи синонімом до **malchanceux:** *malheureux au jeu, dans toutes ses entreprises; malheureux en amour; mari malheureux (cocu); adversaire, ennemi malheureux (vaincu); rendre hommage au courage malheureux (honorer un adversaire vaincu); candidat, concurrent malheureux (échoué); soupirant malheureux (éconduit), etc.*

Вираз **avoir la main malheureuse** реалізує пряме значення «розбивати, руйнувати все, до чого доторкнеться», виступаючи синонімом до **maladroit:** *(il a toujours la main maleureuse)*, а в переносному значенні означає «зробити невдалий вибір; зазнавати невдач в усьому, за що візьметься».

У контексті людських вчинків чи здобуття якогось досвіду цей прикметник означає «який зазнає невдачі, краху, провалу або приречений на невдачу тощо»: *entreprise, initiative, tentative, recherche malheureuse.*

У певних ситуаціях, зокрема коли йдеться про людські почуття, **malheureux** може означати «нерозділений, без взаємності»: *passion malheureuse; amour malheureux; sentiment malheureux, etc.*

З кінця XVII століття цей прикметник, будучи у препозиції до іменника, означає «який не заслуговує на увагу; який є незначущим, неважливим, другорядним». У такому разі він виступає синонімом до **insignifiant, pauvre:** *un malheureux valet; un maleureux scribouillard de rien du tout; de malheureux historions; en voilà des histoires pour un malheureux billet de cent francs, etc.*

З другої половини XVII століття **malheureux** у ролі прикметника ще означає «злочинний» (*tomber par ses malheureuses amours; malheureuse incrédulité*), а в ролі іменника – «людина, яку зневажають і водночас жаліють» (на цей раз його синонімом буде **misérable:** *un malheureux, un ivrogne qui aime seulement boire.*

У якості вигуку **malheureux!** виражає гнів, обурення: *Malheureux ! qu'avez-vous fait ? Malheureux que je suis !*

Це слово може також означати «божевільний, дурний, необережний, бездумний тощо»: *Veux-tu laisser ce couteau, petit malheureux !* [2, «malheureux»; 3, 1517].

Ми щойно розглянули питання про засоби лексико-семантичного вираження концептів «**le bonheur**» і «**le malheur**» у сучасній французькій мові. Основними лексичними одиницями, що називають ці сторони людського буття і відповідні морально-естетичні категорії, є іменники **bonheur** і **malheur** та прикметники-іменники **heureux** і **malheureux**. Проте вони є лише одним із

численних, правда істотних штрихів, що допомагають змалювати картини людського щастя чи нещастя мовними засобами. Як ми бачили вище, у змалюванні цих явищ на лексико-семантичному рівні беруть участь як окремі значення або нюанси значень згаданих слів, так і досить велика кількість їх синонімів. Крім того, ці концепти безпосередньо пов'язані з концептами «*le bien*» і «*le mal*», «*la perception du monde*», «*les sentiments*», «*l'amour*» і «*la haine*», «*la bonne santé*» і «*la maladie*», «*l'optimisme*» і «*le pessimisme*», «*la richesse*» і «*la pauvreté*» тощо. А різного роду зв'язків та відношень, що можуть їх поєднувати між собою, годі й рахувати. Це безмежжя. Саме тому ми змушені тут удаватися до певного спрощення і схематизації.

Щастя і нещастя, як діалектична єдність, співіснують, воюють, сперечаються, борються, змінюють одне одного, перемагають одне одного, змінюють своє обличчя, сприймаються, переживаються, оцінюються, пам'ятаються, забуваються, додають здоров'я або приносять хвороби, розвиваються, перероджуються тощо, але не існують ізольовано, постійно «стимулюють» одне одного. Це прекрасно ілюструє крилатий вираз VI століття до н.е., який належить китайському філософу Лао-Цзи: «*Le bonheur naît du malheur, le malheur est caché au sein du bonheur.*» («*Щастя народжується від нещастя, нещастя ж ховається всередині щастя*») [цит. за: 5, 72]. Спочатку існують певні передумови для того, щоб трапилося щастя або нещастя, тобто щоб людина або група людей відчули себе щасливими чи нещасними, потім тривають моменти, коли людина перебуває у відповідному стані, а водночас або після цього настає момент реагування на прояви щастя або нещастя, які також можуть мати безмежну кількість наслідків. Усе це, мабуть, і репрезентує ці концепти у контексті єдності та боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні, причинно-наслідкового розвитку нашої дійсності тощо.

У цьому ракурсі нам і хотілося б розглядати питання про відображення концептів «*щастя*» і «*нещастя*» паремійними одиницями прислівного типу (ПОПТ) у французькій мові. Це означає, що до реєстру досліджуваних ПОПТ слід включати не тільки одиниці, що використовуються в якості лексичних компонентів і називають та характеризують згадані концепти (*bonheur* і *malheur*, *heureux* і *malheureux*), але й їх синоніми, а також паремії, що містять різноманітні ідеї, які тією або іншою мірою пов'язуються з цими концептами.

У зв'язку з цим досліджувані паремії ми розділили на три групи: 1) ПОПТ, де одним із лексичних компонентів виступають слова *bonheur*, *heureux*, *malheur* і *malheureux*; 2) ПОПТ, де одним із

компонентів є синоніми до згаданих слів; 3) ПОПТ, де ключовою ідеєю виступає концепт «щастя» і /або «нещастя». З цією метою ми дослідили понад 600 паремійних одиниць прислівного типу, які тією чи іншою мірою причетні до цих концептів [1; 4, 70-72, 319-321; 5].

Ілюстрацією паремій першого типу можуть слугувати такі: «**Le bonheur est dans soi, chez soi, autour de soi et au-dessous de soi.**»; «**Le bonheur dépend presque toujours de soi.**»; «**Bonheur passe richesse.**»; «**Le bonheur est là où on le place.**»; «**Le bonheur est l'amorce de la témérité.**»; «**Est heureux qui sait l'être.**»; «**Les heureux n'apprennent rien.**»; «**Bienheureux qui est sage avant l'expérience.**»; «**Le bonheur tôt se passe qui n'en a soin.**»; «**A l'heureux l'heureux.**»; «**C'est grand bonheur d'avoir ce que l'on désire, mais c'est encore plus grand bonheur de ne désirer que ce que l'on a.**»; «**Heureux commencement est la moitié de l'oeuvre.**»; «**Un grand obstacle au bonheur, c'est de s'attendre à un très grand bonheur.**»; «**Ce n'est pas notre condition, c'est la trempe de notre âme qui nous rend heureux.**»; «**Le plaisir peut s'appuyer sur l'illusion, mais le bonheur repose sur la réalité.**»; «**Qui n'a l'esprit de son âge, de son âge a le malheur.**»; «**Où manque le bonheur, tout soin est inutile.**»; «**Ceux que le malheur n'abat point, il les instruit.**»; «**A quelque chose malheur est bon.**»; «**Pour s'aimer dans le malheur, il faut espérer ensemble.**»; «**Qui est malheureux, a beau être courageux.**»; «**La consolation des malheureux est d'avoir des semblables.**»; «**Les malheureux n'ont point de parents.**»; «**Ni l'or ni la grandeur ne nous rendent heureux.**»; «**Femmes et cerises rougissent pour leur malheur.**»; «**Un malheur amène son frère et ne vient jamais seul.**»; «**Le malheur des uns fait le bonheur des autres.**»; «**Il n'y a qu'heur et malheur.**»; «**On n'est jamais si malheureux qu'on croit ni si heureux qu'on avait espéré.**»; «**Notre bonheur n'est qu'un malheur plus ou moins consolé.**», etc. (усього близько 70 паремій із розглянутих 600, тобто приблизно 12% від проаналізованого корпусу). Як свідчать наведені приклади, ПОПТ з лексичними компонентами **bonheur, heureux, malheur, malheureux** представляють досліджувані концепти як важливі морально-етичні категорії людства і висловлюють, у загальних рисах, їхню сутність. Це здебільшого аксіоматичні судження про те, що людина сама творить свою долю і є щасливою або нещасною настільки, наскільки вона це сприймає, відчуває й оцінює. У них висловлюється також ідея про те, що щастя є великою людською цінністю, яку потрібно постійно берегти і відстоювати, що ніякі багатства світу не здатні зробити людину щасливою, якщо їй не таланить. Власне кожна паремійна одиниця тут виражає своє бачення цих явищ, підкреслюючи їхні окремі сторони, нюанси, особливості, тонкощі, труднощі тощо. У цілому ці ПОПТ вживаються у прямому

значенні, хоча іноді й трапляються випадки часткового переосмислення їх лексичних компонентів.

Другий тип ПОПТ представлено такими одиницями: *Difficile chose est de souffrir aise.*; *Au besoin, on connaît les amis.*; *On connaît les bonnes sources dans la sécheresse, et les bons amis dans la tristesse.*; *Chagrin d'autrui ne touche qu'à demi.*; *Besoin fait maint sentier tenir.*; *Le besoin fait vieille trotter.*; *Le bien cherche le bien.*; *Notre bien et notre mal, ne tiennent guère qu'à nous.*; *On a toujours plus de bien que de vie.*; *Qui donne son bien avant de mourir, peut s'apprêter à souffrir.*; *Quand viennent biens, ils viennent à monceaux.*; *Il n'y a guère de chagrins raisonnables.*; *Cent ans de chagrins ne paient pas un sou de dettes.*; *Chance vaut mieux que de bien jouer.*; *Changement de propos réjouit l'homme.*; *Il faut prendre le bénéfice avec ses charges.*; *De chiens, chevaux, armes, amours, pour un plaisir, mille douleurs.*; *Trop de civilités engendre importunité.*; *Qui est content, est assez riche.*; *Est bien fou du cerveau, qui veut contenter tout le monde et son père.*; *Désir promet plus que jouissance ne tient.*; *La faveur est comme l'opium: un peu fait dormir, beaucoup fait mourir.*; *Il n'est point de faveur, alors qu'on est digne.*; *Quand la fortune est à la porte, il faut lui ouvrir sans la faire attendre.*; *Qui ne sait pas se servir de la fortune quand elle vient, ne doit pas se plaindre quand elle s'en va.*; *Chacun est l'artisan de sa fortune.*; *Qui dit fortune, ne dit pas félicité.*; *Faire contre mauvaise fortune, bon coeur.*; *Il n'est fortune qui ne faille.*; *Nul ne sait ce que fortune lui garde.*; *Les fous font les fêtes, les sages en ont le plaisir.*; *On peut bien garantir du mal, mais non pas de la peur.*; *On ne fait la guerre que pour faire enfin la paix.*; *Quand le guignon (malchance) est à nos trousses, on se noie dans un crachat.*; *Fortune aveugle suit aveugle hardiesse.*; *Qui ne hasarde rien, n'a rien*; *On se heurte toujours où l'on a mal.*; *Où il n'y a pas de mal, il ne faut pas d'emplâtre.*; *Où la dent fait mal, la langue s'y porte.*; *Le mal porte le repentir en croupe.*; *Le mal d'autrui ne guérit pas le nôtre.*; *A force d'aller mal, tout va bien.*; *On ne sent bien que ses propres maux.*; *Aux grands maux, les grands remèdes.*; *De deux maux, il faut éviter le pire.*; *Les maladies viennent à cheval, et s'en vont à pieds.*; *Les malentendus font les trois quarts des querelles.*; *Qui ne se mêle de rien, a paix de tout.*; *Qui a des pois et des pains d'orge, du lard et du vin pour sa gorge, qui a cinq sous et ne doit rien, il peut se dire qu'il est bien.*; *Si tu veux vivre en paix, vois, écoute, et te tais.*; *Plaisir non partagé, n'est que demi plaisir.*; *A tout péché, miséricorde.*; *Qui perd son bien, perd son sens (ou son sang).*; *Peu de biens, peu de soins*; *Grand bien ne vient pas en peu d'heures.*; *Nul plaisir sans peine.*; *Fi du plaisir que la crainte peut corrompre!*; *Plaisir engendre deuil.*; *Le plaisir court après ceux qui le fuient.*; *Plaisir et bonheur sont deux.*; *Mieux vaut restreindre son état, qu'en pauvreté choir tout plat., etc.* Це друга за чисельністю група

ПОПТ, до якої входить близько 150 паремій досліджуваного корпусу (приблизно 26%). Лексичні одиниці, які тут виступають, як правило, ключовими, представлені різноманітними синонімами **bonheur, heureux, malheur, malheureux** чи словами, що асоціюються з концептами «щастя» або «нещастя», є їхніми складниками чи мають до них пряму або опосередковану причетність. Це, насамперед, слова, які виражають поняття «везіння», «удача», «матеріальне / духовне багатство», «фортуна», «щаслива доля», «задоволення», «блаженство», «мир», «спокій», «добро», «зло», «лиха доля», «злидні», «біда», «бідність», «біль (фізичний або душевний)», «печаль», «скорбота», «смуток» тощо або певні дії, що призводять до щасливих чи нещасних наслідків. ПОПТ цієї групи також виражають різні нюанси, тонкощі і сторони щастя або нещастя. У них висловлюються думки про те, що добро завжди тягнеться до добра, що різного роду життєві випробування й нещастя краще дозволяють розгледіти або розпізнати справжнє нутро ближнього, що за щастя слід боротися і ця боротьба часто буває нелегкою, що після серії нещасть, негараздів, неприємностей тощо зрештою може настати щось приємне, добре, щасливе і т.д., а також про те, що чужа біда не може втішити свою власну, що нам часто немає діла до чужого нещастя, біди чи болю, що в житті слід ризикувати, навіть щастям, щоб чогось досягти або зробити певний вибір, що варто вміти ділитися не тільки своїм горем, але й радістю та ін. У цій групі ПОПТ значно більше одиниць або окремих її складників, що вживаються у переносному значенні.

До третього типу ПОПТ ми зараховуємо такі: *Qui a des noix en casse, qui n'en a pas s'en passe.; Qui terre a, guerre a, qui rien a, pis a.; Abandon fait larron.; Ce qui abonde ne vicie pas.; Homme sans abris, oiseau sans nid.; Qui s'acquitte, s'enrichit.; Ventre affamé n'a point d'oreilles.; Qui aime bien tard oublie.; Quand on n'a pas ce que l'on aime, il faut aimer ce que l'on a.; C'est trop d'aimer quand on en meurt.; Ce qui est amer à la bouche peut être doux au coeur.; Les amours commencent par anneaux, et finissent par couteaux.; Anneau trop étroit, ne le met à ton doigt.; Amour fait beaucoup, mais argent fait tout.; Ce qui arrive à l'un peut arriver à l'autre.; Tout vient à point à qui sait attendre.; Qui s'attend à l'écuelle d'autrui, dîne souvent par coeur.; Le trop d'attention qu'on a pour le danger, fait le plus souvent qu'on y tombe.; Chacun décharge son péché, et charge celui d'autrui.; L'avare crierait famine sur un tas de blé. ; L'avare pour vouloir dépenser peu, dépense le double.; Un homme averti en vaut deux.; Une poule aveugle peut quelquefois trouver son grain.; Année de vin, point d'avoine.; Il faut prendre la balle au bond.; N'aille au banquet, qui ne veut pas manger; ni sur la mer, qui a peur du danger; ni à la cour, qui dit tout ce qu'il pense; non plus au bal, qui n'aime pas la*

danse.; Il ne fait pas bon battre un homme la veille de sa mort.; Nous avons battu les buissons, et un autre a pris l'oiseau.; Après le beau temps vient le laid; après la guerre, la paix.; Qui approche le beurre du feu, ne l'empêchera pas de fondre.; Bienfait qui se fait trop attendre, est gâté quand il arrive.; Faute de blé, on mange de l'avoine.; La guérison n'est jamais si prompte que la blessure.; En close bouche n'entre mouche.; Qui est dans le borbier, y voudrait mettre autrui. Il ne faut pas qu'on voie jamais le fond de notre bourse.; Le jeu et les bouteilles rendent les hommes égaux.; Tout n'est pas or dans ce qui brille.; Qui casse les verres les paie.; Aujourd'hui en chair, demain en bière.; Un clou chasse l'autre.; Chat échaudé craint l'eau froide.; Il ne faut pas réveiller le chat qui dort.; On ne saurait retenir le chat quand il a goûté à la crème. ; Quant le chat n'est pas au logis, les rats dansent.; Ma maison est mon château, ma maison est mon Louvre et mon Fontainebleau.; A cheval maigre vont les mouches.; La chèvre est la vache du pauvre.; On ne peut pas sauver la chèvre et les choux.; Il ne faut pas tuer son chien pour une mauvaise année.; Chien échaudé ne revient pas en cuisine.; Souvent qui choisit, prend le pire.; Fou qui a le choix et prend le pire.; Coeur qui soupire, n'a pas ce qu'il désire.; Le coeur importe plus que la mine.; Qui crache contre le ciel, lui retombe dessus.; Qui crache en l'air, cela lui retombe sur le nez.; Chacun croit fort aisément ce qu'il craint et ce qu'il désire.; Cruauté est mainte fois bonne quand sage homme à temps la donne.; Tant va la cruche à l'eau, qu'enfin elle se casse.; Qui toujours chante et toujours danse, fait un métier qui peu avance.; Après la panse, vient la danse.; Trois déménagements valent un incendie.; Le pain nous vient lorsqu'on n'a plus de dents.; Ne dépensez que selon vos moyens. Qui épouse la veuve, épouse les dettes.; Couche-toi plutôt sans souper, que de te lever avec des dettes.; Mieux vaut tuer le diable, que si le diable vous tue.; La monnaie du diable est de faux or.; Où Dieu veut, il pleut.; L'homme propose et Dieu dispose.; A qui Dieu aide, nul ne peut nuire.; A brebis tondue, Dieu ménage le vent.; Mieux vaut un doigt coupé qu'un doigt pendant.; Fait ce que tu dois, advienne que pourra.; Qui ne fait pas ce qu'il doit, ne reçoit pas ce qu'il croit.; Qui ne donne pas ce qu'il aime, ne reçoit pas ce qu'il désire.; L'eau va toujours à la rivière.; Mieux vaut être marteau qu'enclume.; Mieux vaut faire envie que pitié.; Face d'homme fait vertu.; Qui se fâche aura deux peines: celle de se fâcher, et celle de se défâcher; A la faim, il n'y a pas de mauvais pain.; La faim chasse le loup hors du bois.; Un bon repas doit commencer par la faim.; Il est plus aisé de réprimer une première fantaisie, que de satisfaire celles qui viennent ensuite.; Maison sans femme et sans flamme, maison sans âme.; De trois choses Dieu nous garde: de boeuf salé sans moutarde, de valet qui se regarde, et de femme qui se farde.; Bonne femme fait le bon homme.; Jeune femme, pain tendre et bois vert, mettent la maison au désert., etc. ЯК МИ

вже зазначали раніше, до цієї групи ПОПТ увійшли ті паремії, які висловлюють ідею щастя або нещастя, а їх лексичні компоненти не містять ні слів *bonheur, heureux, malheur, malheureux*, ні їх синонімів. Вони становлять найчисельнішу групу (280 одиниць, тобто 62% від загальної кількості досліджуваних паремійних одиниць). Це здебільшого паремії, що вживаються в переносному значенні. Як і попередні, вони змальовують різноманітні відтінки людського щастя або нещастя, їх складових елементів та зв'язків між ними. При цьому висловлюються думки про те, що у своєму прагненні до щастя слід бути реалістом, знати міру, вміти задовольнитися тим, що маєш, про те, що треба бути терплячим і наполегливим, що завжди потрібно вміти користуватися сприятливим моментом, який може принести щастя, успіх, удачу. До цієї групи ПОПТ належать також паремії, що висловлюють думки стосовно родинного щастя чи сімейних негараздів, кохання, дружби, заздрощів, фізичних відчуттів тощо, які є, безумовно, елементами щастя або нещастя. Окремо слід виділити ті паремії, які пов'язані з іменем Бога, його милістю і всемогутністю. У них виражається загальна ідея «на все воля божа», себто небесні сили, як покровителі людства, можуть спрямовувати на нього як свій гнів, посилаючи йому різного роду нещастя, так і виражати свою прихильність, посилаючи на нього всіляку благодать.

Аналіз досліджуваного матеріалу переконливо показав, що паремійні одиниці прислівного типу відіграють важливу роль у мовному змалюванні картин людського щастя і нещастя, додаючи до них дотепні, образні, оригінальні, своєрідні, колоритні, вишукані, яскраві, конкретні, абстрактні, пізнавальні, філософсько-світоглядні тощо штрихи, які є віддзеркаленням багатовікового досвіду французького народу, способу його життя та діяльності, його самотності, історичних, матеріальних і духовних реалій, його мудрості та особливостей його менталітету. Усіх їх об'єднує антропоцентричність, тобто всі вони безпосередньо чи опосередковано стосуються людини та її діяльності, спрямовані на неї або ж виражають її ставлення до навколишнього світу та його сприйняття. Мовне вираження концептів «*le bonheur*» і «*le malheur*» на рівні ПОПТ здійснюється як за допомогою слів *bonheur, heureux, malheur* і *malheureux* чи згаданих вище синонімів до них, так і за допомогою паремій, які виражають різноманітні ідеї, що пов'язуються зі щастям або нещастям. У перших двох групах ПОПТ слова *bonheur, heureux, malheur* і *malheureux* та їх синоніми реалізують значну частину своїх згаданих вище лексичних значень. Третя група, яка становить 62% від загальної кількості досліджених паремій, виражає ідеї, що тим чи іншим чином пов'язані зі щастям і/або нещастям та окремими їх складниками, обходячись при цьому

без згаданих щойно спеціальних лексичних одиниць, використовуючи цілі речення, що представляють ту чи іншу паремійну одиницю і вживаються в переносному значенні. Нарешті, ПОПТ, будучи водночас найменшим, але повноцінним дискурсом, дозволяють нам повніше, ніж окремі слова, зрозуміти сутність морально-етичних категорій «щастя» та «нещастя» в усьому розмаїтті їх зв'язків, стосунків, суперечностей тощо.

Обмежений обсяг роботи не дозволив нам, на жаль, простежити з лінгвістичної точки зору зв'язки та взаємодію досліджуваних концептів із концептами «**l'amour et la haine**», «**l'amitié et l'inimitié**», «**la sympathie et l'antipathie**», «**la beauté et la laideur**», «**la santé et les maladies**», «**la richesse et la pauvreté**», «**le succès et l'échec**», «**la satisfacton et la déception**» тощо, які тим чи іншим чином сприяють або стають на заваді людському щастю чи нещастю. Цікаво було б порівняти досліджуваний французький матеріал із вираженням згаданих концептів на паремійному рівні в українській мові. Усе це має стати предметом подальшого дослідження цієї дуже важливої і надзвичайно цікавої мовознавчої проблематики.

Література

1. La liste complète des proverbes français. // Recueil de proverbes français / [http : //fr.wikipedia.org /wiki/ La_liste_complète_des_proverbes_ français](http://fr.wikipedia.org/wiki/La_liste_complète_des_proverbes_français) – 2009. 09.20
2. Le Grand Robert de la langue française. – 2005/2006. Le Robert/Seger. Windows TM
3. Le Nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française 2008. Texte remanié et amplifié sous la direction de Rey-Debove J. et Rey A. – P. : Dictionnaires Le Robert – Seger, 2007. – 2838 p.
4. Maloux M. Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes. – P. : Larousse/VUEF, 2001. – 628 p.
5. Proverbes français. / [http : //fr. wikiquote.org / wiki / Proverbes_ français](http://fr.wikiquote.org/wiki/Proverbes_français) - 2009.09.20
6. Жалай В.Я. Французькі прислів'я та приказки і їх українські відповідники та переклади / Жалай В.Я. // Мова і культура (Науковий щорічний журнал). – Вип. 9.- Т. ІУ. Міжкультурна комунікація. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – С. 53-60.
7. Жалай В.Я. Пареміологія і лінгвістика: структурно-граматичний та лексико-семантичний аспекти (на прикладі французьких паремій-спостережень за природою / Жалай В.Я. // Мова і культура (Науковий щорічний журнал). – Вип. 9.- Т. 5 (93) Національні мови і культури в їх специфіці та взаємодії. - К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007. – С. 161-170.
8. Жалай В.Я. Концептуальні аспекти жанрової ідентифікації французьких паремій / Жалай В.Я. // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. НАН України. Центр наук. досліджень і викладання

іноземних мов; редкол.: А.Д.Белова (голов.ред.) та ін.. – К.: Логос, 2007. – С. 104-119.

9. Жалай В.Я. Антропоцентричні параметри типології французьких паремій (на матеріалі концептосфери «назви людської істоти») / Жалай В.Я. // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. НАН України. Центр наук. досліджень і викладання іноземних мов; редкол.: А.Д.Белова (голов.ред.) та ін.. – К.: Логос, 2008. – С. 91-104.

L'article porte sur les moyens lexico-sémantiques de l'expression des concepts «le bonheur» et «le malheur» dans la langue française en général et au niveau des parémies du type proverbial en particulier. Y sont étudiées trois espèces parémiques: parémies contenant les mots *bonheur*, *heureux*, *malheur* et *malheureux*; celles qui contiennent leurs synonymes et celles qui expriment de diverses idées relatives au bonheur et/ou au malheur.

Mots-clés: concept, bonheur, malheur, parémies du type proverbial

У статті розглядаються лексико-семантичні засоби вираження концептів «щастя» і «нещастя» у французькій мові взагалі та на рівні паремій прислівного типу зокрема. Тут досліджуються три види паремій: паремії, що містять слова *bonheur*, *heureux*, *malheur* і *malheureux*; паремії, які містять синоніми до цих слів, і паремії, що виражають різноманітні ідеї стосовно щастя і/або нещастя.

Ключові слова: концепт, щастя, нещастя, паремії прислівного типу

В статье рассматриваются лексико-семантические средства выражения концептов «счастье» и «несчастье» во французском языке вообще и на уровне паремий пословичного типа в частности. Здесь исследуются три вида паремий: паремии, в состав которых входят слова *bonheur*, *heureux*, *malheur* и *malheureux*; паремии, в состав которых входят синонимы этих слов и паремии, выражающие разнообразные идеи относительно счастья и/или несчастья.

Ключевые слова: концепт, счастье, несчастье, паремии пословичного типа

The article contains lexical-semantic means in the French language used to verbalize the concepts of HAPPINESS and UNHAPPINESS. Three types of proverbs are studied: those with the words *bonheur*, *heureux*, *malheur*, *malheureux*, those with the synonyms of these words and the proverbs with convey different ideas related to happiness/unhappiness.

Key words: concept, happiness, unhappiness, proverbs and sayings